

Отримано: 8 грудня 2017 р.

Прорецензовано: 19 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: koshelnyk@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-251-257

Кошельник А. Становлення польського підпільного руху на Холмщині в 1939–1942 роках / А. Кошельник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 251–257.

УДК 94(477) «1939/1942»

Андрій Кошельник

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЬНОГО РУХУ НА ХОЛМЩИНІ В 1939–1942 РОКАХ

У статті на основі наявної документальної джерельної бази та історіографічних публікацій досліджено процес формування польського збройного спротиву у 1939–1942 роках. Проаналізовано особливості утворення Союзу збройної боротьби – Армії Крайової, висвітлено територіальну структуру організації на території Холмщини.

Ключові слова: Холмщина, Союз збройної боротьби, Армія Крайова, польський уряд в еміграції.

Андрей Кошельник

СТАНОВЛЕНИЕ ПОЛЬСКОГО ПОДПОЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ НА ХОЛМЩИНЕ В 1939–1942 ГОДАХ

В статье на основе документальной базы и историографических публикаций исследован процесс формирования польского вооруженного сопротивления в 1939–1942 годах. Проанализированы особенности образования Союза вооруженной борьбы – Армии Крайовой, отражена территориальная структура организации на территории Холмщины.

Ключевые слова: Холмщина, Союз вооруженной борьбы, Армия Крайова, правительство Польши в изгнании.

Andrii Koshelnyk

THE POLISH RESISTANCE MOVEMENT IN KHOLM REGION, 1939–1942

The history of the Ukrainian-Polish relations during the Second World War can not be studied without taking into account the activities of the Polish underground formations, with the Polish Home Army at its forefront. The main problem of the article focuses on question of the underground movement, its formation and development in Kholm region from the very beginning of the Nazi occupation till 1942.

Key words: Kholm region, the Home Army, Polish government in exile.

Холмщина в 1939–1944 рр. була одним з театрів українсько-польського конфлікту, драматизм і складність якого досі визначають гостроту й актуальність наукової дискусії навколо цієї проблеми. Події, що мали місце на холмських теренах у роки німецької окупації були в деяких їх проявах віддзеркаленням Волинської трагедії. Але з тією різницею, що в ролі жертви тут опинились холмщаки-українці, а в ролі винуватців трагедії – польське підпілля.

Належної оцінки діяльності польських підпільних формувань українська історична наука досі не дала. В Україні питання, пов'язані з створенням, основними етапами розвитку та діяльності польських збройних структур, їх участі в міжетнічному конфлікті розглядаються побіжно і ще не стали предметом спеціальних історичних досліджень.

Низка важливих аспектів функціонування польського військово-політичного підпілля на українських землях відображені в монографіях І. Ільюшина «УПА і АК. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.)» [2], В. В'ятровича «Друга польсько-українська війна: 1942–1947 рр.» [1]. Однак стосуються вони його діяльності здебільшого на Галичині та Волині, але не на Холмщині.

Натомість глибше проблематика підпільних формувань на Люблінщині висвітлена в польській історіографії. Аналізуючи її доробок, необхідно насамперед виокремити працю І. Цабана та З. Маньковського «Союз збройної боротьби і Армія Крайова в окрузі Люблін» [12]. Автори дослідження,

окрім висвітлення внутрішньої організації підпільних структур СЗБ-АК, значну увагу приділили характеристиці завдань, концепції і методам підпільної боротьби та реалізації основних збройних операцій.

Історії розвитку руху опору в окремих місцевостях Люблінського воєводства присвячені наукові розвідки Д. Панасюка [18], Я. Ржепецького [20], Д. Сікори [21], К. Стопи [22], М. Вишневецького [26].

Автор поставив за мету проаналізувати процес виникнення і поширення підпільних формацій, лояльних до польського уряду в еміграції, на Холмщині у 1939-1942 роках.

Першою жертвою Другої світової війни була Польща, яка 1 вересня 1939 року стала об'єктом німецької агресії, а 17 вересня, - радянської. З підписанням в Москві 28 вересня 1939 р. радянсько-німецького договору «Про дружбу і кордони» завершився процес поділу польських земель між державами-агресорами.

За умовами договору лінія розмежування пролягала вздовж річок Нарев, Буг і Сян, тобто Холмщина (як і Лемківщина, Посяння, Підляшшя) опинилися в зоні німецької окупації. В жовтні 1939 року повіти Білгорай, Холм, Красностав, Грубешів, Замостя, Томашів, Володава були включені до складу Люблінського дистрикту Генерального губернаторства (ГГ), куди входили центрально-східні землі довоєнної Польщі, за винятком тих частин Західної України і Західної Білорусі, які приєднав СРСР [15, с. 195].

В умовах окупації почав виникати підпільний рух. Деякий час, у вересні – на початку жовтня 1939 року, у лісах та важкодоступних місцях ще переховувалися рештки польської армії, які, проте, безуспішно діяли у німецькому тилу. Наприклад, відділ під командуванням П. Дудзінського спробував підняти боротьбу проти окупантів в околицях м. Холм, але в перших же зіткненнях був розгромлений [16, с. 76]. Велика кількість окупаційних військ на території Губернаторства й оперативність, з якою вони діяли, не залишили жодного шансу на швидке поширення партизанського руху.

Справжня конспірація на території Люблінського дистрикту розгорталася поступово і пов'язана була зі збиранням зброї. Джерела засвідчують масштабність даної акції. Згідно реєстру наявних запасів зброї, який був проведений в 1940 році Союзом Збройної Боротьби, його членам вдалося накопичити 14 тис. гвинтівків, понад 10 тис. гранат і понад 1300 тис. одиниць амуніції [19, с. 324].

Разом з тим, на окупованій території стихійно і масово почали з'являтися конспіративні осередки, т. зв. «komórki organizacyjne», діяльність яких початково обмежувалася накопиченням запасів зброї й амуніції та розповсюдженням таємних бюлетенів і листівок. Процес їх виникнення особливо був динамічним у кінці осені – на початку зими 1940 року, а ініціатива створення належала офіцерам і підофіцерам польського війська, солдатам резерву, лісничим, учителям, колишнім працівникам місцевого державного апарату, інструкторам молодіжних скаутських організацій [16, с. 77].

Наприклад, у м. Томашів інженер М. Букетинський організував групу, яка займалася дрібним саботажем, а також виготовляла фальшиві документи і підробляла печатки. В Грубешові офіцери 2 Полку Кінних Стрільців утворили організацію під назвою «Таємна польська армія» (Tajna Armia Polska), яка готувала колишніх солдатів і добровольців до боротьби з окупантами [14, с. 46]. У Холмі вчитель міської бурси М. Піларський створив Таємну скаутську організацію (Tajna Organizacja Harcerska), яка мала свої осередки на території усього повіту [22, с. 82].

Взагалі, до кінця 1939 р. конспіративні групи існували практично в кожній гміні колишнього Люблінського воєводства. Переважно такі осередки самозахисту були нечисленні, не мали своїх конспіративних назв і не ставили перед собою досягнення конкретних політичних цілей, крім боротьби з окупантом. Їх діяльність часто за межу одного чи декількох сіл або міста не виходила [21, с. 81].

Зрозуміло, суспільна основа таких осередків була обмежена професійними, політичними і навіть дружніми зв'язками, що водночас стало їх недоліком та слабкістю. Однак саме вони склали основу для формування польського підпільного руху в ГГ.

Уже в кінці 1939 року локальні вогнища спротиву почали тяжіти до більших організацій, що мали визначені осередки управління, політичне керівництво, ширші персональні контакти [12, с. 15].

Виникнення і поширення організованої підпільної мережі на території східних повітів Люблінського дистрикту пов'язують з діяльністю Збройної організації (Organizacja Zbrojna), Комітетом захисників Польщі (Komenda Obrońców Polski) і Союзом перемоги Польщі (Służba Zwycięstwu Polski). Маючи широку підпільну мережу та підтримку з боку еміграційного уряду, вони розпочали підпорядковувати собі менші конспіративні групи.

Збройна організація в 1939-1942 роках була однією з найсильніших конспіративних груп в повіті Холм. Виникла восени 1939 р. з ініціативи Леона Несторовича і Владислава Носала [8, с. 48]. Її територіальна структура передбачала поділ на округи, райони і застави. Вона виконувала завдання військового характеру: збір зброї, інформації про ворога, ліквідація агентів і осіб, що співпрацювали з окупаційним режимом. У серпні 1942 р. була викрита та ліквідована [18, с. 226-227].

Комітет захисників Польщі був створений наприкінці жовтня 1939 р. в Любліні. Його керівник майор Болеслав Студзінський видав 2 листопада інструкцію, де сформулював головні підстави і цілі діяльності. Отже, Комітет підпорядковувався еміграційному та головнокомандувачу генералу Владиславу Сікорському. Інструкцією підкреслювалась безпартійність, відновлення суверенітету Польщі із залученням до боротьби усіх суспільних верств. Комендатура Люблінської області (Komenda Obwodu Lubelskiego) Комітету захисників Польщі охоплювало своєю діяльністю довоєнне Люблінське воєводство [26, с. 226].

Внутрішня структура організації передбачала поділ на: дистрикти (obszary) – включали декілька воєводств; округи (okręgi) – відповідали територіям воєводств; області (obwody) – охоплювали повіті; райони (rejony) – повітові гміни; застави (placówki) – села, поселення, дільниці (у містах). З її членів – жінок і чоловіків, які досягли 16-річного віку, формували секції, патрулі відповідно по 10 і 3 осіб в кожному [16, с. 81].

До кінця осені 1939 р. у більшості повітів Люблінського дистрикту діяли обласні команди, серед яких найактивнішими були: Люблін-місто та повіт, Холм, Краснік і Красностав [20, с. 463-464].

Брак конспіративного досвіду та необережність в підпільній роботі, прийняття до своїх лав нових членів без належної їх перевірки, все це призвело до того, що всередині 1940 року гестапо викрило підпільну мережу Комітету і фактично розгромило її [13, с. 32-33].

Паралельно Комітету територію Люблінського дистрикту ГТ почала опановувати інша більш потужна конспіративна організація – Союз перемоги Польщі. Він був створений як таємна військова організація у Варшаві 27 вересня 1939 року з ініціативи генерала Михайла Токаржевського-Карашевича [21, с. 88].

Територіальна структура СПП спиралася на воєводство, повіт і представництво. Його метою було, по-перше, боротьба з окупантами і відновлення Польщі у довоєнних кордонах, по-друге, відтворення і реорганізація армії в країні, по-третє, встановлення на місцях тимчасової влади. Статутом були запроваджені посади головного командувача, підлеглих йому воєводських і повітових керівників, а також командирів представництв. Військова влада у внутрішній структурі Союзу була тісно пов'язана з політичною, що визначало її монополістичний, військово-політичний характер і швидкий розвиток [23, с. 43].

10 листопада 1939 р. утворено Головну Політичну Раду – складову частину СПП. До її складу входили представники майже всіх політичних партій (Польська соціалістична партія, Польська селянська партія, Стронніцтво Народове, Демократична партія) [24, с. 27].

14 листопада генерал М. Токаржевський-Карашевич, як головнокомандувач СПП, прибув до Любліна, де провів нараду з місцевими сенаторами, політичними діячами, а також офіцерами. На ній було створено Комендатуру округу Люблін і ухвалено конспіративну мережу організації. Командувачем округу став майор Юзеф Спихальський, а головою політичної ради – Стефан Лелек-Сова [12, с. 18-20].

Після цього Союз перемоги Польщі почав активно розбудовуватися по вертикалі вниз, на рівні областей, повітів і застав. Динаміка його розвитку була дійсно широка і до кінця року всі повітові міста, в тому числі Холм, Грубешів, Томашів, Замостя, Красностав, були охоплені підпільною мережею.

Саме в Холмі СПП виник наприкінці листопада 1939 р. з числа членів комітету оборони міста. Ініціаторами створення останнього стали вчителі місцевих ліцеїв Олександр Скорупа і Францішек Кракевич [27, с. 2]. Його діяльність комітету, за спогадами О. Скорупи, полягала «в інформуванні населення міста і підтримці його національного духу, шляхом поширення друкованих радіоповідомлень» [28, с. 9].

У той же час спонтанний процес формування конспірації на окупованих землях не залишався без нагляду уряду в екзилі, який не тільки спостерігав за розвитком подій в краї, але й здійснював спроби безпосередньо координувати рух Опору з метою підпорядкувати процес його створення. Для того Рада Міністрів прийняла декрет від 8 листопада 1939 р. про утворення Комітету Міністрів зі

справ Краю, головне завдання якого полягало «в нагляді за всіма справами, пов'язаними з країною і таємними зусиллями народу до визволення Республіки з-під ворожої окупації» [19, с. 101].

Робота Комітету зосереджувалася в двох відділах: А – загальний, координував політичні та суспільні справи; В – військовий відділ, який безпосередньо займався утворенням конспіративної військової організації, а також здійснював керівництво її діяльністю.

13 листопада 1939 р. генерал Владислав Сікорський, прем'єр-міністр польського уряду в еміграції, видав розпорядження, в якому зазначалось: «Підготовка до боротьби з окупантами покладається на Союз збройної боротьби (Związek Walki Zbrojnej), цілком таємну військову організацію». Цього ж місяця Комітет Міністрів зі справ Краю затвердив статут нової організації, де містився пункт, що окреслював СЗБ як «монолітний організм, який в жодному разі не може бути об'єднанням кількох організацій» [19, с. 102].

Головною метою Союзу було створення осередків діючого національного опору та їх взаємодія у відбудові польської держави збройним шляхом [17, с. 14]. Основні статутні положення підкреслювали, що він є цілісною, таємною, військовою організацією, діяльність якої ґрунтується на принципах ієрархії, карності і дисципліни [5, с. 13]. Цими ознаками СЗБ відрізнявся від Союзу перемоги Польщі, що поєднувала в собі як цивільний, так і військовий профіль.

У лютому 1940 р. ухвала Ради Міністрів визначила Союз збройної боротьби всенародною, надпартійною і позакласовою організацією, яка об'єднує у своїх лавах поляків незалежно від їх політичних і суспільних переконань. Вирішальними були не політичні переконання, а прагнення до чинної підпільної боротьби з окупантами [12, с. 17].

У такий спосіб ГК СЗБ на чолі з генералом Казимиром Соснковським продемонструвало свою підтримку, лояльність і готовність до співробітництва з крайовими осередками підпілля в окупованій Польщі, які орієнтувалися на еміграційний уряд і визнавали його органом національної єдності.

Генерал Сікорський «альфою і омеґою» загальнопольського підпільного руху бачив саме Союз збройної боротьби. Для цього необхідно було інкорпорувати в структуру останнього діючі на терені окупаційних зон (німецької і радянської) усі конспіративні осередки. Переслідуючи мету створення єдиного підпільного центру, В.Сікорський в другій половині січня 1940 року видав «Інструкцію №2» наступного змісту:

«1. Союз збройної боротьби становить складову частину Збройних Сил Речіпосполитої Польської, підпорядковується Головному командувачеві польських Збройних сил.

2. Кожен офіцер і рядовий Війська Польського, який бере участь в діяльності СЗБ є солдатом армії і фронтовиком з усіма належними йому моральними і матеріальними правами військовослужбовця чинної служби.

3. Всі члени Союзу збройної боротьби, які попередньо не належали до Збройних Сил Республіки, можуть отримати військове звання за поданням Головного Коменданта СЗБ» [19, с. 105].

З того часу СЗБ визнавався єдиною військовою організацією, покликаною від імені уряду до збройної боротьби проти окупантів на території довоєнної Польщі. Існуючі в країні споріднені організації повинні були підкорятися визначеному через Головного Командувача СЗБ Командувачу організації в німецькій зоні окупації.

На підставі рішення від 8 лютого 1940 р. полковник Стефан Ровецький, як командувач СЗБ в Польщі, офіційно отримав право підпорядкувати останньому діючі конспіративні організації на території ГГ [19, с. 127-128].

Реалізуючи завдання центрального керівництва СЗБ, її крайове командування почало встановлювати зв'язки з місцевими підпільними осередками з метою їх повного поглинання.

Таким чином, вищезазначена «Інструкція №2» полегшувала справу уніфікації Союзу і безсумнівно сприяла швидкому об'єднанню окремих вогнищ опору під його егідою. Він швидко інкорпорував ті підпільні осередки, які не виробивши власної політичної платформи, самі інстинктивно прагнули до злиття з організаціями надрегіонального рівня.

На Холмщині процес формування СЗБ відбувався як через розбудову власної територіальної мережі, так і через приєднання до своїх лав розбитих або дрібних конспіративних груп і організацій. Ще на початку 1940 року на території округу Люблін Союз перемоги Польщі реорганізувався і об'єднався з СЗБ. Злиття відбулося без спротиву (за винятком повіту Замостя, де місцевий керівник СПП не хотів підкорятися наказам Командування округу у справі персональних змін) і в принципі полягало тільки в формальній зміні назви [16, с. 154]. Основою нової організації склав керівний і

кадровий склад Союзу перемоги Польщі. Навіть внутрішню структуру СЗБ перейняла від свого попередника [12, с. 22].

У зв'язку з цим Союз збройної боротьби початково в межах Люблінщини мав характер військово-цивільної організації. В другій половині 1940 року з ініціативи командувача округу полковника Тадеуша Пельчинського пройшла ротація усіх її керівних ланок від округу до застави, внаслідок чого цивільні члени команд і штабів витіснялися військовими з офіцерського складу [12, с. 22]. Цей процес привів до глибоких і якісних змін в конспіративній діяльності СЗБ на території округу Люблін. Відтоді керівна роль у ньому належала професійним офіцерам.

У результаті таких змін до червня 1941 року люблінський СЗБ повністю підпорядкував собі близько десятка конспіративних груп. У травні 1940 р. до нього була включена військова організація Брохвіч (Brochwicz). Однією з останніх, восени 1941 року, до його складу ввійшла Таємна польська армія (Tajna Armia Polska) [5, с. 340-341].

Довше тривало підпорядкування десятитисячного Комітету захисників Польщі. Зрештою масові арешти і чистки, проведені німцями в травні 1941 р., паралізували його діяльність і в середині 1941 р. уцілілі рештки останнього, опинилися в складі СЗБ [16, с. 153]. Натомість спроба нав'язати співпрацю з групами, що знаходилися під впливом політичних партій лівого ухилу, успіху на Люблінщині не мала.

Територіальна структура Союзу збройної боротьби копіювала довоєнний адміністративний поділ Польщі. «Інструкція №1» від 4 грудня 1939 року визначала поділ території на ланки управління. Згідно неї, в містах понад 100 тис. мешканців створювалася Комендатура округу (Komenda Okręgu). Він охоплював місто або адміністративні межі воєводства. Нижча ланка – Комендатура області (Komenda Obwodu) охоплювала міста понад 10 тис. мешканців або територію повіту [25, с. 18-19].

У цій глибоко законспірованій структурі Холмщина ввійшла до складу округу Люблін (з метою конспірації останній отримав криптоніми «Льон», «Салон», «Жито»), територія якого відповідала межах колишнього Люблінського воєводства. З 1940 року він був виокремлений з варшавського округу і підпорядковувався безпосередньо Головній Комендатурі СЗБ [19, с. 105].

На чолі Комендатури округу стояв комендант і начальник штабу (був де-факто заступником першого). Комендант відповідав за організацію та діяльність підпільних одиниць свого терену і підпорядковувався Головній Комендатурі у Варшаві. Першим командувачем Люблінського округу став полковник Йозеф Спихальський [9, с. 121].

Округ Люблін поділявся на 15 областей, з яких 6 охоплювали Холмщину: Володава, Грубешів, Замостя, Красностав, Томашів і Холм. Підпільним життям на рівні області керував комендант і його штаб, що складався здебільшого з офіцерів зв'язку, розвідки та контррозвідки, саботажу і диверсії, а також ад'ютантів і референтів коменданта області [25, с. 19].

Усі області поділялися на райони (rejony). Останні займали частину повіту й охоплювали декілька повітових сіл. Головним у районі був комендант, який перебував під контролем обласного командування. Кількість районів на території області залежала від географічних умов, кількісного стану організації або стратегічного значення даної місцевості [21, с. 90]. У них формувалися взводи (plutony): від 4 до 12 на території одного району. До складу кожного взводу входило три дружини або відділи (oddziały) з особовим складом 10-18 чоловік в кожному відділі [19, с. 109].

Весною 1941 року через труднощі в зв'язку і координації тактичних дій підпільних загонів в окрузі Люблін відбулася зміна структурної вертикалі СЗБ. Тоді було створено інспекторати (inspektoraty rejonowe), що стали зв'язковою ланкою між штабами округу й області. Інспекторат охоплював дві і більше області та знаходився під керівництвом районного інспектора, завданням якого була тактична підготовка полків і виконання бойових завдань на випадок загального повстання [13, с. 415-418].

Початково на території округу Люблін було виокремлено 3 інспекторати: «Північ» (охоплював 4 області: Біла Підляська, Радинь, Володава, Луків), «Центр» (сюди входило 5 областей: Люблін, Холм, Янів Любельський, Любартив, Пулави), «Південь» (області Замостя, Томашів, Білгорай, Грубешів, Красностав). Цей поділ двічі змінювався – в другій половині 1941 і на весні 1942 років, що було пов'язано з підготовкою до запланованої акції відтворення збройних сил [11, с. 213].

Остаточна реорганізація інспекторатів завершилася в 1942 році з утворенням 5 районних інспекторатів, два з яких охоплювали холмські повіти:

1. Районний інспекторат «Холм» (області Холм, Красностав, Володава); першим районним інспектором тут став Анатолій Савицький (травень-вересень 1942 р.);

2. Районний інспекторат «Замостя» (області Замостя, Томашів, Білгорай і Грубешів). Інспектором тут став Францішек Жак (липень 1941 року – грудень 1942 року) [7, с. 28].

На території обох інспекторатів здійснювалося формування 3-ї Дивізії піхотних легіонів у складі 7, 8, 9 полків піхоти.

Найменшою одиницею в структурному вимірі СЗБ були застави (placówki), що об'єднували одну, а частіше декілька гмін. Командир пляцувки безпосередньо підпорядковувався коменданту району [19, с. 109].

Наступний етап в розвитку Союзу настав на початку 1942 року і був він пов'язаний зі зміною його офіційної назви. 14 лютого наказом Головного командувача генерала В. Сікорського була знята з зовнішнього вжитку назва «Союз збройної боротьби», а усі військовослужбовці у його лавах ставали солдатами Армії Крайової під командуванням генерала Ровецького. Стара аббревіатура СЗБ була збережена і часто вживалася з метою конспірації у внутрішній документації [2, с. 199].

Відтоді округ Люблін належав до тих округів окупованої Польщі, в яких тенденція до збільшення кількості підпільних формувань СЗБ-АК упродовж 1941-1943 р. постійно зростала [19, с. 121]. На нашу думку, чинниками такого поступу виступили:

- визнання наказом від 3 вересня 1941 р. генерала В. Сікорського Союзу збройної боротьби-Армії Крайової складовою частиною польських Збройних Сил перетворило організацію в потужну збройну формацію, яка під гаслом відновлення довоєнного «status quo» об'єднала в своїх лавах представників сотень підпільних груп;

- терор і масові репресії серед населення Генерального Губернаторства (зокрема, масштабна акція виселення мешканців повіту Замостя в листопаді 1942 – лютому 1943 рр.) спонукали поляків до активного спротиву й організації самозахисту;

- масовий наплив поляків-біженців з Волині впродовж 1943 р. істотно вплинув на збільшення польської людності на теренах Холмщини і посилив польське підпілля не лише «свіжою кров'ю», а й антиукраїнськими настроями;

- перелом у ході війни і наближення радянсько-німецького фронту до передвоєнних кордонів Польщі розвіяли останні сумніви в вічності Третього райху і посилило відчуття нової загрози, що насувалася зі Сходу.

Таким чином, під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників СЗБ-АК кількісно і якісно продовжував розвивався. Коли в кінці 1940 р. підпільна організація в окрузі Люблін нараховувала дві тисячі членів, то вже на початку 1942 року її актив складав 21 тисячу осіб. На переломі 1943-1944 рр. чисельний стан в окрузі становив близько 35 тисяч підпільників, а до літа 1944 р. сягнув позначки в 60 тисяч солдатів [12, с. 81].

Між іншим, область Замостя з п'ятитисячною партизанською базою належала до найсильніших в окрузі Люблін. Середніми за чисельністю особового складу були Холм, Красностав, Білгорай, Томашів і Грубешів. Натомість найслабшою зі східних повітів Люблінського дистрикту виявилася Володава [12, с. 83].

Загалом, Союз збройної боротьби-Армія Крайова володіла домінуючим впливом на території південних повітів Холмщини (Замостя, Грубешів, Томашів). Однак, в окремих районах відділи аківської партизанки співіснували з осередками Армії Людової та Батальйонів Хлопських. Зокрема, в північних повітах Холмщини (Холм, Красностав, Володава) перевага належала Польській робітничій партії, АЛ або БХ [10, с. 44-45].

Начальник штабу 27 Волинської дивізії на початку червня 1944 р. так оцінював існуючий стан підпільного життя в повіті Володава: «Після переходу через Буг я застав на місцевому ґрунті: слабкість місцевої АК, терор АЛ і ПРП і розкол в БХ. Фактичний стан був наступним: 1. Конспіративна мережа АК (як на 5 років існування) слабка, приглушена ПРП, 2. партизанські відділи АК через брак досвіду здійснили низку серйозних помилок» [3, к. 8].

На слабкість надбужанських повітів СЗБ-АК, де «сильнішою була позиція українців», а також упевнено почувала себе ПРП, вказував і комендант округу Люблін в «Ситуативному рапорті» від 15 травня 1944 р. [4, к. 15].

Характеризуючи розвиток СЗБ-АК можна констатувати, що від початку організація розвивалася як військово формування, але в глибокій конспірації. Військовий характер останньої відобразився на особливостях її внутрішньої структури, способах управління і підпорядкування. Головні завдання – підняття загального повстання і відтворення збройних сил – теж засвідчують її військову суть.

Осередки Союзу збройної боротьби-Армії Крайової діяли по всій території Холмщини, але не у всіх повітах Люблінського воєводства їй вдалося очолити антинімецький рух Опору. Тоді як південно-східні рубежі Холмщини були щільно обплутані підпільною мережею СЗБ-АК, у північній частині краю аківська партизанка не мала домінуючого впливу.

Отже, протягом 1939–1942 рр. на окупованих польських землях активно формувався підпільний рух, який вдало і швидко еволюціонував від індивідуальних ініціатив «збирання зброї» до організованих форм спротиву. На Холмщині поширення національного руху Опору пов'язане з організаціями, які мали загальнонаціональний характер і були лояльними до польського уряду в екзилі. Одною з таких формацій був Союз збройної боротьби-Армія Крайова. Вона являла собою монолітну організацію, що свою діяльність будувала на засадах військової служби, трактуючи кожного свого члена солдатом польських Збройних сил. Мілітарний характер СЗБ-АК визначав її головну мету – відновити втрачену польську державність у довоєнних кордонах.

Список використаних джерел та літератури:

1. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ, 2012. 368 с.
2. Ільюшин І. УПА і АК. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. 399 с.
3. Archiwum Akt Nowych, Armija Krajowa. 203/III-105. Meldunek sytuacyjny. 175 k.
4. Archiwum Akt Nowych, Armija Krajowa. 203/IV-2. Meldunek sytuacyjny od 15 maja 1944 r. 24 k.
5. Armia Krajowa w dokumentach. 1939–1945. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. T. 1. 583 s.
6. Armia Krajowa w dokumentach. 1939–1945. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. T. 2. 554 s.
7. Caban I. Ludzie lubelskiego okręgu Armii Krajowej. Lublin, 1995. 349 s.
8. Caban I. Oddziały AK 7 Pułku piechoty legionów. Lublin, 1994. 168 s.
9. Caban I. Okręg Lublin Armii Krajowej. *Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny*. Warszawa, 1996. S. 75-97.
10. Caban I., Mańkowski Z. Realizacja wojskowych zadań planu «Burza» na Lubelszczyźnie. *Najnowsze dzieje Polski: 1939–1945*. Warszawa, 1967. T. 11. S. 43-83.
11. Caban I., Mańkowski Z. Struktura terytorialna, organizacja, obsada personalna oraz kryptonimy Lubelskiego Okręgu Armii Krajowej. *Rocznik Lubelski*. Lublin, 1965. T. 8. S. 209-252.
12. Caban I., Mańkowski Z. Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w okręgu lubelskim 1939–1944: w 2 t. Lublin, 1971. T. 1: Zarys monograficzny. 324 s.
13. Caban I., Mańkowski Z. Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w okręgu lubelskim 1939–1944: w 2 t. Lublin, 1971. T. 2: Dokumenty. 535 s.
14. Józwiakowski J. Armia Krajowa na Zamojszczyźnie: w 2 t. Lublin, 2007. T. 1. 505 s.
15. Karpus Z. Chełmszczyzna w latach okupacji niemieckiej. *Polska – Ukraina: trudne pytania: Materiały XII międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej»* (Toruń, 11-12 paźdz. 2006). Warszawa, 2009. T. 10. S. 195-202.
16. Mańkowski Z. Między Wisłą a Bugiem 1939-1944. Studium o polityce okupanta i postawach społeczeństwa. Lublin, 1982. 470 s.
17. Ney-Krwawicz M. Armia Krajowa. Siły zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego. Warszawa, 2009. 290 s.
18. Panasiuk D. Zarys dziejów polskiej konspiracji na terenie Rudy-Huty i okolic w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944. *Rocznik Chełmski*. Chełm, 2013. T. 17. S. 221-242.
19. Polskie siły zbrojne w drugiej wojnie światowej: w 3 t. Londyn, 1950. T. 3: Armia Krajowa. 969 s.
20. Rzepecki J. O działalności i organizacji Komendy Obrońców Polski. *Wojskowy przegląd historyczny*. Warszawa, 1967. T. 4. S. 193-211.
21. Sikora D. Ruch oporu w powiecie białskim 1939–1944. Szkice z dziejów ZWZ-AK, BCh, GL-AL. Biała Podlaska, 2005. 374 s.
22. Stopa K. Ziemia Wojsławicka w latach wojny i okupacji 1939–1944. Wojsławice, 2001. 325 s.
23. Terej J. Na rozstajach dróg. Ze studiów nad obliczem i modelem Armii Krajowej. Wrocław, 1980. 427 s.
24. Tokarzewski-Karaszewicz M. U podstaw tworzenia Armii Krajowej. Warszawa, 1984. 34 s.
25. Walter-Janke Z. Okręg w strukturze organizacyjnej Armii Krajowej. *AK na środkowej i południowej Lubelszczyźnie i Podlasiu*. Lublin, 1993. S. 16-34.
26. Wiśniewski M. Z historii powstania i działalności Komendy Obrońców Polski. *Wojskowy przegląd historyczny*. Warszawa, 1967. T. 4. S. 224-256.
27. WBP (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie). J. Roliński («Andrzej»). Relacja ustna z 23.IX.1965 r. 2079. k. 1144-1147.
28. WBP. A. Skorupa, W. Falkowski. Powiat chełmski w okresie okupacji. 2079. k. 1174-1232.